UN PROGRAM ICONOGRAFIC PUS ÎN VALOARE PRIN OPERAȚII DE RESTAURARE LA BISERICA ICOANEI DIN BUCUREŞTI

Gabriela ŞTEFĂNIȚĂ*

Aproape de centrul Bucureştiului, înconjurată de case vechi, burgheze, ridicate înainte de Primul Război Mondial, şi câteva morminte ale fostului cimitir parohial, se situează biserica monument istoric ce poartă hramurile „Adormirea Maicii Domnului" şi „Sf. Ierarh Nicolae".

A fost zidită din temelie, din cărămidă legată cu mortar de var, pe locul unei modeste biserici de lemn[1], ctitorite de ceauşul David Corbea[2] între anii 1784 şi 1786, după cum atestă pisania încastrată în prezent pe faţada vestică a bisericii, în stânga pridvorului. Această pisanie, importantă pentru sfârşitul veacului al XVIII-lea, prezintă edificiul eclezial cu toate clădirile anexe[3], dar şi cu destinaţia şi regulile de funcţionare ale întregului ansamblu, transcrierea din grafia chirilică fiind:

> „Această sfântă şi înfrumuseţată biserică, unde să proslăveşte numele celui în Troiţă mărit Dumnezeu, întru cinstea şi pomenirea prea sfintei de Dumnezeu Născătoare şi a Sfântului proroc Ioan Botezătorul şi a Marelui Ierarh Nicolae, s-au zidit din temelie în zilele Înălţatului Domn Constantin Şuţu Voievod, mitropolit fiind prea Sfinţia Sa Chir Grigorie, la anul 1784 care s-au zidit prin prejur chilii ca să fie pentru adăpostirea săracilor călugăriţi şi femei văduve scăpătate şi acelor streini bolnavi ce vor năzui la ajutorul Sfintei Icoane, iar preoţii sau călugării sau mirenii însuraţi cu femee să nu aibă voe a şedea la chiliile din lăuntru după cum şi cu groaznic blestem s-au făcut acest aşezământ numai ctitorii să aibă voe. De nu se va purta cineva cu bună orânduială sau din cele ce lăcuesc în chilii să-i dea afară. Venitul ce se va strânge la biserică să ia preoţii doi bani şi epitropul un ban ca sa fie pentru ajutorul săracilor şi la acele ce vor lipsi la Sfânta Besearică, iar cu celelalte daruri domnii sau alţi pravoslavnici creştini şi acelea să fie tot în mâna epitropului. Totdeauna numai doi preoţi şi un diacon să fie nelipsiţi, iar după sfârşitul vieţii mele las cu sufletul mieu ca numai din neamul mieu să rămâie epitrop peste toate acestea ce mai sus scriu, nepoţii şi strănepoţii. Fost-au cheltuitor şi ostenitor dumnealui Panait Băbeanu, vel căpitan de lefegii, având şi de alţi pravoslavnici creştini. Şi s-a săvârşit la anul 1786, septembrie 2, iar cine va strica vre un aşezământ dintr-acestea să aibă a da seama la înfricoşata şi dreapta judecată a cerescului Împărat".

* Doctorandă, Universitatea de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu" Bucureşti; e-mail: gabriela.stefanita@gmail.com.

[1] Stoicescu 1961, p. 218.

[2] Sacerdoţeanu 1963, p. 1031-1122.

[3] Potra 1961, p. 226-227.

Ctitoria bucureşteană conservă încă spiritul medieval autohton, chiar dacă a suferit de la construcţia sa transformări ce s-au datorat atât reparaţiilor zidăriei afectate de cutremure, cât şi nevoii de amplificare a spaţiului interior. Se păstrează în diferite arhive[4] informaţii importante privind numeroasele intervenţii făcute atât asupra edificiului construit, cât şi asupra decoraţiei murale interioare. Astfel, reiese că în 1812 biserica păstra în linii mari aceeaşi înfăţişare şi proporţii de la construcţie, în 1838 s-au rezidit părţile superioare ale bisericii, căzute în urma cutremurului din acel an, excepţie făcând cele trei bolţi ale pridvorului, iar în 1873 arhitectul Al. Orăscu a propus un proiect privind intervenţii de reconstrucţie a bisericii ca: retencuirea faţadelor şi decorarea acestora cu „[…] friză şi rosete după desenul arhitectului, console la colţurile din faţă […]"[5], realizarea unor ferestre noi, dar şi lărgirea sau închiderea celor deja existente, reconstruirea turlei mari, construirea turnului-clopotniţă de deasupra pridvorului, îmbrăcarea în tablă a turlelor.

Nu se cunoaşte cu exactitate cât s-a realizat în acea perioadă din proiect, însă tot pe cale documentară reiese faptul că între anii 1887 şi 1889 monumentul a suferit o nouă refacere. Biserica s-a extins cu un nou pridvor sau exonartex, iar în partea superioară s-au refăcut turlele, una circulară pe naos şi alta de tip turn-clopotniţă pe pronaos, din bârne subţiri din lemn şi armătură din rabiţ, învelite la exterior în tablă zincată[6]. Bolta prăbuşită de pe pronaos a fost refăcută în întregime în formă semicilindrică, dar la un nivel mai jos decât cea originală, iar vechiul pridvor al bisericii a primit un tavan cu rol de cafas, realizat prin străpungerea peretelui vestic al pronaosului, fapt ce a dus la dispariţia unor scene importante de pictură, respectiv din registrul Apocalipsei, scene rare în iconografia medievală. În acelaşi timp, au fost instalate sobe cu încălzire pe lemne, în pronaos şi altar. Ferestrele din registrul superior al pronaosului au fost obturate cu zidărie, prin care s-au construit şi hornurile de evacuare a fumului. Tot în această perioadă s-au lărgit şi celelalte ferestre ale monumentului cu glafuri evazate, astfel încât noile deschideri au tăiat parţial fresca veche, iar apoi au primit o repictare, imitaţie de marmură în tehnica în ulei. În 1928, după proiectul arhitectului Smărăndescu, acoperişul şi turlele monumentului au fost învelite cu tablă. După cutremurul din 1940, Biserica Icoanei a fost restaurată prin Comisiunea Monumentelor Istorice, proiectant fiind arhitectul Emil T. Costescu[7]. În prezent, conform referatului de expertiză tehnică întocmit de ing. Marius Median - expert atestat de Ministerul Lucrărilor Publice şi Amenajării Teritoriului - şi de arh. A. Botez - expert atestat de Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional - pentru acest monument se va avea în vedere o viitoare consolidare a bisericii, strict la exterior.

[4] AINMI, *Arhiva parohiei Bisericii Icoana*.
[5] *Ibidem*, deviz semnat în 4 august 1872 de arh. Alexandru Orăscu şi reprezentanţii bisericii.
[6] *Ibidem*, contractul nr. 22 din 4 iunie 1889 semnat de „epitropul ctitoricesc" Mihail Băbeanu şi zugravul Anton Călinescu, privitor la reparaţiile necesare la exteriorul bisericii Icoanei.
[7] AINMI, dosar nr. 29/8, 1921-1948.

O filă de istorie în culori referitoare la elevaţia iniţială a bisericii se regăseşte în pictura din tabloul votiv[8]. Acolo imaginea acesteia apare reprezentată cu trei turle, două mici pe pronaos şi cea mare pe naos, nu cum este în prezent cu o turlă pe naos şi una de tip clopotniţă pe pridvor, ambele îmbrăcate în tablă zincată. Prima fază a monumentului, respectiv biserica veche din lemn, peste care s-a ridicat actuala constucţie de zid, apare pictată în mâna dreaptă a primului său ctitor Mihail Monahul, în colţul de sud-vest al tabloului votiv din pronaos.

Decoraţia murală interioară a bisericii, ce reprezintă un document pentru secolul al XVIII-lea, a fost executată în tehnica *a fresco* de către zugravii Alexandru, Constantin şi Grigore, conform unei inscripţii de la proscomidie, dispărută în prezent, dar consemnată în diferite documente[9]. Un secol mai târziu, în 1889, fresca ce se înscria pe linia caracteristică a picturii murale ecleziastice ortodoxe, cu o multitudine de imagini iconografice despărţite prin linii roşii, a fost acoperită de o nouă pictură în ulei în stil realist, modernă în acea perioadă, realizată de către pictorul Mihail Dragomirescu[10]. Şi reprezentarea vechilor ctitori din tabloul votiv a fost repictată tot în ulei „după modelele anterioare”[11], adăugându-se însă şi alte portrete ale comanditarilor refacerii picturii din acea perioadă. Desprinzându-se de tradiţiile picturii religioase bizantine, noua decoraţie redă doar câteva episoade din Noul Testament, în panouri delimitate de un ornament cu rol de ramă şi vaste fonduri neutre ce imită prin texturi bidimensionale un fel de marmură. Până în acea perioadă bisericile româneşti erau pictate de zugravi de „subţire”, aproape toţi autohtoni cu puţine excepţii, iar învăţăturile iconografice le preluau de pe zidurile bisericilor şi mânăstirilor şi din caietele de modele, copiate şi transmise de la o generaţie la alta, păstrând tehnica tradiţională a înaintaşilor - *a fresco*. Noua pictură în stil realist impune însă studii temeinice de desen atât după anatomia corpului omenesc, cât şi după natură, fapt cu totul străin de pictura bizantină, practicată în România. Frumuseţea percepută de credincioşi în cultul icoanelor de tradiţie bizantină nu este de ordin fizic, ci spiritual, aşa cum afirmă şi Sfântul Vasile cel Mare, atunci când privim imaginea sacră

> „[…] ajutaţi de o putere iluminatoare, contemplăm frumuseţea lui Dumnezeu Cel nevăzut şi de la Acesta ne ridicăm [cu ochii minţii] la spectacolul răpitor al

[8] http:/ziarullumina.ro/patrimoniu/ File de istorie în culori/ Un registru iconografic deosebit în pridvorul Bisericii Icoanei din Bucureşti, accesat la 21.03.2013.

[9] Florescu, Giurescu 1935. Autorii menţionează că la proscomidie se păstra o inscripţie incompletă (azi dispărută) „Alexandru, Constantin Zugravul şi [...]”, iar în Stoica, Ionescu-Ghinea 2005, vol. I, p. 204, este menţionat doar Grigore Zugravul.

[10] AINMI, *Arhiva parohiei Bisericii Icoana*, contract. Documentul este semnat de Mihail Băbeanu şi pictorul Mihail Dragomirescu în luna aprilie 1889. Conform textului, termenul de finalizare al lucrărilor fusese stabilit la 1 noiembrie 1889. În contract pictorul stipula că: „Mă angajez să încep lucrarea la 10 mai 1889 şi să lucrez în mod curat pentru epitropi, de a şterge orice lucrare care nu va corespunde devizului şi formelor ce trebuie să se dea chipurilor sfinţilor şi tablourilor după stilul modern”. Conform şi pisaniei pictate deasupra uşii de acces.

[11] Date consemnate şi în proiectul de conservare-restaurare întocmit de Cornel Boambeş, în anul 1989.

arhetipurilor, Duhul cunoaşterii este undeva de faţă. El dă celor ce iubesc adevărul, puterea de a contempla chipul, Divino-umanitatea lui Hristos"[12].

Estetica imaginii bizantine transformă radical reprezentarea omului, pentru că tot ce aminteşte de lumea sensibilă trebuie transfigurat, simbolizat, conform premiselor filosofice ale religiei creştine, fiind în contradicţie cu frumuseţea picturii realiste ce chiar dacă tratează subiecte inspirate din domeniul religios, constă în redarea cât mai aproape de perfecţiune a omenescului, a unei arte pământeşti, frumos exprimată într-o bogăţie de culori, cu un desen îndelung studiat, folosind ştiinţa perspectivei, a clar-obscurului, racursiului, dar mergând spre o absenţă a misticului, aşa cum afirma şi Olga Greceanu, despre stilul acestei picturi ca fiind „o extravaganţă a oricărei povestiri, […] însă goneşte omul spiritual şi-l înlocuieşte cu omul natural"[13].

La Biserica Icoanei, această repictare în ulei datând din secolul al XIX-lea şi-a pierdut în timp elasticitatea, s-a contractat, fapt ce a dus la apariţia unor ample exfolieri sub care se observă cu uşurinţă pictura originală în frescă, datând din secolul al XVIII-lea. Repictarea în ulei a fost realizată peste stratul vechi de frescă, aplicându-se parţial un grund uleios. Unele suprafeţe de repictare în ulei au fost acoperite de-a lungul timpului şi cu alte straturi de vopsea, probabil în scopul împrospătării picturii.

În prezent se execută lucrări de restaurare-conservare[14] ce au ca obiectiv îndepărtarea repictării şi punerea în valoare a ansamblului mural original, ce se păstrează, conform sondajelor, în toate compartimentele monumentului. Prin metodologia de conservare-restaurare, proces elaborat şi desfăşurat în mai multe etape, s-a descoperit până în prezent pictura originală, executată în frescă, din cafas, pridvor, pronaos şi o parte a naosului. În turla naosului şi bolta pronaosului, refăcute în totalitate în secolul al XIX-lea în urma prăbuşirii acestora, s-au conservat şi restaurat picturile murale realizate în tehnica în ulei. Aceeaşi concepţie a fost aplicată şi în zona tabloului votiv, ce a fost îmbogăţit cu noi imagini de ctitori, pictaţi în ulei, începând cu anul 1838. Pentru cele două tehnici de pictură s-au aplicat metodologii diferite, specificate în proiectul de conservare-restaurare, avizat de comisiile de specialitate. Conceptul general de prezentare finală a ansamblului urmăreşte recuperarea picturilor originale în frescă de sub repictările în ulei şi păstrarea ca etape istorice a suprafeţelor reconstruite în secolul al XIX-lea şi pictate în tehnica în ulei.

Stratul pictural original din 1786 realizat în tehnica *a fresco* a fost recuperat de sub repictările în ulei în mai multe etape, prin reveniri selective pe suprafaţă, prin decapare chimică. Operaţiile au fost îngreunate de grosimile diferite ale repictării peliculei de culoare şi a multor straturi suprapuse. Pictura în frescă, degajată de repictări, prezintă multiple degradări, dintre care amintim: reparaţii

[12] Sf. Vasile cel Mare 1988, p. 61-62.

[13] Greceanu 2010, p. 32.

[14] Aceste lucrări se execută conform proiectului avizat de Ministerul Culturii, Cultelor şi Patrimoniului Naţional cu nr. 244/CA/23.07.2010 şi de Patriarhia Română, Comisia de Pictură Bisericească cu nr. 4591/2011. Coordonator-proiectant, specialist-restaurator Gabriela Ştefăniţă. În prezent, lucrările sunt în curs de desfăşurare.

anterioare necorespunzătoare, în care s-au utilizat materiale incompatibile picturii în frescă, ca ipsosul, cimentul, şi cele realizate neglijent, ce depăşesc marginea lacunelor existente înainte de repictare, pierderi ale suportului pictural datorate montării coşului de fum de la o sobă dezafectată ulterior, pierderi parţiale ale zidului original dintre pronaos şi pridvor, a zidului glafurilor ferestrelor mari.

S-au executat operaţii de conservare-restaurare a picturii prin îndepărtarea reparaţiilor anterioare necorespunzătoare, decaparea urmelor de văruieli, a suprapunerilor de mortare, urmând chituiri ale lacunelor profunde şi fisurilor cu mortare pe bază de var-nisip, iar stabilizarea stratului suport s-a făcut prin injectare cu un consolidant pe bază de var hidraulic. În partea sudică a pronaosului s-a îndepărtat zidăria ce obtura glaful ferestrei superioare. S-a descoperit al doilea sistem de evacuare a fumului provenit de la cea de-a doua sobă ce funcţiona în această zonă. Pictura originală, ce se păstra sub depunerile masive de funingine, fum şi repictare în ulei, a fost recuperată prin operaţiile de conservare şi restaurare. În pod, deasupra bolţii din pronaosul bisericii, se pot observa părţi din pereţii şi pandantivii originali, acoperiţi cu o frescă ce datează din secolul al XVIII-lea. Din punct de vedere iconografic, aceste scene fac parte din reprezentările *Imnului Acatist al Maicii Domnului*, flancate, pe cei patru pandantivi ai bolţii, de imaginile sfinţilor melozi.

Pictura bisericească tradiţională urmărea să trezească în sufletele credincioşilor ce păşeau în sfântul lăcaş sentimente de adoraţie în faţa slavei lui Dumnezeu. Dar, într-o vreme în care emoţia puternic religioasă, ce însufleţise pictura secolelor anterioare, începea să se estompeze, pictorii epocii postbrâncoveneşti au început să introducă în ornamentaţia atât a pridvoarelor, cât şi a întregului ansamblu, anumite elemente pitoreşti, inspirate din realitatea vieţii. Comparativ, în Bucureşti, pictura bisericească din lăcaşurile de cult, păstrată până în prezent, ne permite să facem unele constatări privind detaliile pitoreşti înregistrate cu realism, compoziţii dinamice, lipsite însă de ritmul solemn, întâlnit în secolele anterioare. Şcoala epocii brâncoveneşti, răspunde noii viziuni plastice a secolului, dar devine manieră în mâinile din ce în ce mai nepricepute ale zugravilor din secolul al XVIII-lea. Astfel, ansamblul pictat în frescă de zugravii Bisericii Icoanei demonstrează continuitatea unei arte ce se distinge prin caracterul unitar al compoziţiilor echilibrate, gândite în armonii ritmice şi o simetrie decorativă. Iconografic, sunt urmate canoanele erminiilor, structurate în funcţie de spaţiul arhitectural şi funcţiile acestuia, conform distribuţiei tradiţionale: altar, naos, pronaos şi pridvor.

În vechiul pridvor, în prezent împărţit cu un planşeu intermediar ce delimitează un cafas improvizat, se păstrează aproape în totalitate pictura de la sfârşitul veacului al XVIII-lea. În cele trei calote se prezintă imaginile lui Iisus Emanuel - în centru, Maica Domnului Orantă - la nord şi Sf. Ioan Botezătorul - la sud. Urmează, în timpane, scenele din sinoadele ecumenice, iar pe peretele din partea de vest sunt scenele din Geneză. Selecţia iconografică conţine tradiţiile secolelor anterioare, pilduitoare, spre a sublinia mesajul moralizator pentru obşte, dar şi imagini deosebit de rare, cum sunt reprezentările

Apocalipsei ce apăreau în pictura trapezelor şi pridvoarelor bisericilor mănăstireşti athonite în secolul al XVI-lea, noutate ce reactualizează programul iconografic în funcţie de contextul politic şi cultural al epocii. Modelele athonite nu au fost copiate cu exactitate, ci au primit interpretări particularizate, conform exemplelor pictate ajunse până în prezent. În arta valahă, scenele din Apocalipsă, exceptând-o pe cea a Judecăţii de Apoi, apar târziu, spre începutul secolului al XVIII-lea şi dispar spre mijlocul veacului, putând fi unul dinte mijloacele de datare a ansamblului mural, aşa cum se întâmplă în cazul Bisericii Icoanei din Bucureşti. Este de subliniat faptul că aceste scene foarte rare se păstrează *in situ* în Bucureşti, în afară de Biserica Icoanei, doar la Biserica Kreţulescu[15].

Iconografia cărţii *Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul* apare reprezentată la Biserica Icoanei pe aproape întregul perete estic al pridvorului, identificându-se cu uşurinţă imagini corespunzătoare capitolelor 7, 8, 9, 10 şi 11, reprezentate simplificat de către zugravii bisericii, conform pregătirii, a cunoştinţelor teologice şi a mentalităţii vremii respective[16]. Însă, o parte din scena Judecăţii de Apoi, ilustrare a ultimului capitol al Apocalipsei, s-a pierdut la începutul secolului XX, prin construcţia noului cafas din pridvor.

În pronaos, tabloul votiv ocupă integral zidul de vest, iar ctitorul primei biserici, Mihail Monahul, apare înfăţişat separat pe zidul sudic. Iorga sublinia că din secolul al XVIII-lea apar ctitorii bisericeşti susţinute financiar de membrii mai puţin înstăriţi ai societăţii, ce sunt reprezentaţi în tablourile votive în costumelor lor de epocă, descriindu-le sumar pe cele de la Biserica Icoanei:

> „[…] ctitori bărbaţi cu fesuşoare rotunde pe cap, ca acelea de sub işlicul boierilor, cu veşmântul de pre deasupra tivit pe marginile din lung, precum şi la mâneci cu blană neagră, şi cu un dolman de acelaşi fel de blană în jurul gâtului. Femeile au rochii largi cu fluor, un guler alb răsfrânt, pre-cum şi bentiţe de galon aurit în jurul gâtului; un colan de blană se prelungeşte până la mijlocul strâns cu o cingătoare de paftale scumpe, discuri de aur săpate legate între dânsele; pe cap ele poartă o căciuliţă de postav, şlicul, aşezată pe codiţele împletite ale părului, prinsă printr-un galon cu flori vesele şi având la o parte o stea de mărgăritare sau pietre scumpe cu multe ramuri […]”[17].

Tot în pronaos, după îndepărtarea repictării în ulei, a apărut programul iconografic original. Pe zona peretelui de nord se observă scena *Împărtăşirea Sf. Maria Egipteanca*, urmată de *Sf. Solomoni*, şi *Dreptul Eleazar*, cu cei şapte Sfinţi Macabei şi Sfântul Împărat Constantin cel Mare. Reprezentarea iconografică a Sfintei Elena s-a pierdut odată cu lărgirea ferestrelor, urmând a fi redată printr-o completare viitoare. În glaful mare s-a descoperit imaginea Sf. Antonie cel Mare, iar în glaful mic al ferestrei superioare s-a găsit un serafim pe boltă şi reprezentarea Sf. Muceniţe Marina şi a Sf. Cuv. Parascheva, pe zonele laterale. În partea sudică a pronaosului a apărut după îndepărtarea repictării o reprezentare a mitropolitului Grigorie al Ungrovlahiei, portret realizat în tehnica

[15] Pillat 2003, p. 139.
[16] http:/ziarullumina.ro/patrimoniu/.../despre-reprezentarea-apocalipsei, accesat la 11.01. 2012.
[17] Iorga 1992, p. 97.

în ulei, sub care se observă în lumină dirijată fresca originală, ce reprezenta doar fondul de cer gri-închis şi pământul de culoare ocru-roşu cu stropituri divers colorate. În glaful mare al ferestrei inferioare s-a descoperit imaginea Sf. Cuv. Teodosie, iar în cel al ferestrei superioare reprezentarea Sf. Muceniţe Ecaterina şi a Sfintei Muceniţe Irina, în timp ce pe boltă este redat un serafim.

Cu toate că a fost traumatizată de repictarea în ulei din secolul al XIX-lea, fresca originală recuperată prezintă formularea unui ansamblu însufleţit de un puternic sentiment religios. Compoziţiile se disting prin corectitudine iconografică, dispunere simetrică stângace a personajelor desfăşurate într-un singur plan, proporţii greoaie, drapate cu simplitate şi încadrate firesc în spaţiul arhitectural. Ele au uneori un număr mai mare de personaje, iar redările frontale într-o perspectivă corală, nu aglomerează scenele. Chiar şi temele mai dinamice sunt caracterizate de imobilitate, cu siluete care par aplicate pe un fundal neutru. Selecţia iconografică şi caracteristicile compoziţionale sunt proprii perioadei postbrâncoveneşti rusticizate, marcată de ilustrativismul tematic şi simplificarea limbajului plastic. Tipologia personajelor se remarcă prin tratarea grafică a fizionomiilor şi vestimentaţiei, rigiditate a expresiilor, izocefalie, gesturi repetitive, rezultând o redactare de factură populară, asemănătoare unor desene cromatizate. Gama de culori se compune din albastru, verde, roşu şi ocru. În concluzie, ansamblul mural realizat de zugravii Bisericii Icoanei se înscrie într-o fază evolutivă târzie a picturii valahe, caracterizată prin aplicarea corectă, aproape rigidă, a schemelor compoziţionale, accentuarea detaliilor decorative şi rusticizarea tipologiei personajelor.

An Iconographic Program Highlighted through Restoration at Icon Church, Bucharest

(Abstract)

Bucharest, capital of Romania since the 19th century, is filled with churches built by boyars, priests or merchants. Despite having more limited resources to draw upon, the merchants still wished their churches to follow the model of those founded by princes and boyars. As such, the preferred type of church during that time featured a porch, which was widespread in Brâncoveanu's era.

Consecrated in 1789, the Icon Church of Bucharest, founded by Panait Băbeanu, a Captain of hirelings, retains in the old porch a painting made at the end of the 18th century which raises some special iconographic questions. Although in the upper section the artist, Grigorie Zugravul, followed the old style of iconography, he also painted some unusual elements, namely some apocalyptic scenes.

The painters Alexandru, Constantin and Grigore do not have a picturesque vision of the subject, reducing the details in clothing, and keeping only the vigour of the bodies arranged according to a decorative symmetry. Though the characters' silhouettes are clumsily drawn, the composition is still animated by a strong religious sentiment, which conveys a kind of solemnity to the whole ensemble.

Explanation of Figures

Fig. 1. Icon Church, Bucharest - North-West lateral view.
Fig. 2. Exterior ceremonial inscription (*pisanie).*

Fig. 3. The *pisania* inscription in the nathex - western wall - repainted in 1889. Under the new layer, the original 1786 fresco is visible.
Fig. 4. Discovery of the original fresco upon the removal of the oil paint.
Fig. 5. St Mount Athos, Dionisiu Mon. - depiction of Ch. 10 of St John the Theologian's Apocalypse.
Fig. 6. Icon Church, Bucharest, porch - depiction of Ch. 10 of St John the Theologian's Apocalypse.
Fig. 7. Porch - Ecumenical council, detail.
Fig. 8. Porch - Judgement Day, detail.

Abrevieri bibliografice

AINMI	- Arhiva Institutului Naţional al Monumentelor Istorice.
Florescu, Giurescu 1935	- G. D. Florescu, C. Giurescu, *Din vechii Bucureşti. Biserici, curţi boiereşti şi hanuri după două planuri inedite de la sfârşitul veacului al XVIII-lea*, Bucureşti, 1935.
Greceanu 2010	- Olga Greceanu, *Specificul naţional în pictură*, Bucureşti, 2010.
Iorga 1992	- Nicolae Iorga, *Istoria românilor în chipuri şi icoane*, Bucureşti, 1992.
Pillat 2003	- Cornelia Pillat, *Variaţiuni pe teme date în arta medievală românească,* Bucureşti, 2003.
Potra 1961	- George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1494-1821)*, Bucureşti, 1961.
Sacerdoţeanu 1963	- Aurelian Sacerdoţeanu, *Pomelnicele a 60 de biserici din Bucureşti*, în *Glasul Bisericii*, XXIV, 1963, 11-12, p. 1031-1122.
Sf. Vasile cel Mare 1988	- Sfântul Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh*, Bucureşti, 1988.
Stoica, Ionescu-Ghinea 2005	- Lucia Stoica, Neculai Ionescu-Ghinea, *Enciclopedia lăcaşurilor de cult din Bucureşti*, vol. I, Bucureşti, 2005.
Stoicescu 1961	- Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Bucureşti, 1961.

Cuvinte-cheie: Biserica Icoanei, restaurare, conservare, frescă, zugravi.
Keywords: Icon Church, restoration, conservation, fresco, house painters.

Fig. 1. Biserica Icoanei din Bucureşti - vedere laterală dinspre nord-vest

Fig. 2. Pisania exterioară

Fig. 3. Pisania din pronaos - peretele vestic - repictată în 1889. Se observă sub stratul nou pictura originală, realizată în frescă în 1786

Fig. 4. Descoperirea frescei originale, în timpul îndepărtării repictării în ulei

Fig. 5. Sf. Munte Athos, Mânăstirea Dionisiu - reprezentarea capitolului 10 din Apocalipsa Sf. Ioan Teologul

Fig. 6. Biserica Icoanei din Bucureşti, pridvor - reprezentarea capitolul 10 din Apocalipsa Sf. Ioan Teologul

Fig. 7. Pridvor - Sinod ecumenic, detaliu

Fig. 8. Pridvor - *Judecata de Apoi*, detaliu

LISTA ABREVIERILOR

AAR-SI	- Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice. Academia Română. Bucureşti.
AAust	- Archaeologia Austriaca, Beiträge zur Paläanthropologie, Ur- und Frühgeschichte Österreichs. Wien.
AB	- Altarul Banatului. Arhiepiscopia Timişoarei şi Caransebeşului şi Episcopia Aradului. Timişoara.
ActaArchCarp	- Acta Archaeologica Carpathica. Cracovia.
ActaArchHung	- Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău.
ActaPal	- Acta Paleobotanica. Polish Academy of Sciences. Krakow.
AÉ	- Archaeologiai Értesitö a Magyar régészeti, müvésytörténeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AHA	- Acta Historiae Artium. Akadémiai Kiadó. Budapest.
AIIC(N)	- Anuarul Institutului de Istorie „George Bariţ". Cluj-Napoca.
AIIAC	- Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariţ").
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol" Iaşi. (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol" Iaşi).
AISC	- Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj.
AJA	- American Journal of Archaeology. New York.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
Almanahul graficei române	- Almanahul graficei române. Craiova.
Aluta	- Aluta. (Studii şi comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
AnB	- Analele Banatului (serie nouă). Timişoara.
Angustia	- Angustia. Muzeul Carpaţilor Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
Antaeus	- Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
AnthAnzeiger	- Anthropologischen Anzeiger. Journal of Biological and Clinical Anthropology.
Antiquity	- Antiquity. A Quartely Review of World Archaeology. York.
AnUB-LLS	- Analele Universităţii din Bucureşti - Limba şi literatura străină. Universitatea din Bucureşti.
AO	- Arhivele Olteniei. Craiova; serie nouă (Institutul de Cercetări Socio-Umane. Craiova).

AP	- Annales de Paléontologie. L'Association paléontologique française.
APR	- Acta Palaeontologica Romaniae. Romanian Society of Paleontologists. Bucharest.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia.
Archaeologia Bulgarica	- Archaeologia Bulgarica. Sofia.
Archaeometry	- Archaeometry. Research Laboratory for Archaeology & the History of Art. Oxford.
ArchMűhely	- Archeometriai Műhely. Budapest.
Arheologia	- Archeologia. Organ na Archeologičeskija Institut i Muzei pri Bulgarskata Akademija na Naukite. Sofia.
ArkhSb	- Arkheologicheskiy sbornik. Muzey Ermitazh. Moskva.
AS	- American Studies. Mid-America American Studies Association. Cambridge (USA).
ASS	- Asian Social Science. Canadian Center of Science and Education. Toronto.
ASUAIC-L	- Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi (serie nouă). Secţiunea IIIe. Lingvistică. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi.
AT	- Ars Transsilvaniae. Institutul de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca. Cluj-Napoca
ATS	- Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
AUASH	- Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia.
AUASP	- Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica. Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia.
AUCSI	- Analele Universităţii din Craiova. Seria Istorie. Universitatea din Craiova.
Australiada	- Australiada: A Russian Chronicle. New South Wales. Woy Woy (Australia).
AUVT	- Annales d'Université „Valahia" Târgovişte. Section d'Archaéologie et d'Histoire. Universitatea Valahia din Târgovişte.
AVSL	- Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Sibiu.
BA	- Biblioteca de arheologie. Bucureşti.
Banatica	- Banatica. Muzeul de Istorie al judeţului Caraş-Severin. Reşiţa.
Balcanica	- Balcanica. Annuaire de l'Institut des Études Balkaniques. Belgrad.
BAMNH	- Bulletin of the American Museum of Natural History. American Museum of Natural History. New York.
BAR	- British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
BB	- Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
BCMI	- Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice / Buletinul Comisiei Monumentelor istorice. Bucureşti.

BerRGK	- Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
BF	- Bosporskij fenomen. Gosudarstvennyj Ermitazh Sankt-Peterburg.
BGSG	- Bulletin of the Geological Society of Greece. Geological Society of Greece. Patras.
BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timişoara.
BI	- Bosporskie issledovanija. Krymskoe Otdelenie Instituta Vostokovedenija, Nacional'na akademija nauk Ukraïni. Simferopol, Kerch.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia.
BMAntiq	- Bibliotheca Memoriae Antiquitatis. Piatra Neamţ.
BMN	- Bibliotheca Musei Napocensis. Muzeul de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
BMS	- Bibliotheca Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica". Sebeş.
BOR	- Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. Bucureşti.
BospCht	- Bosporskie chtenija. Bospor Kimmerijskij i varvarskij mir v period antichnosti i srednevekov'ja. Militaria. Krymskoe Otdelenie Instituta Vostokovedenija. Nacional'na akademija nauk Ukraïni. Simferopol, Kerch.
Das Börsenblatt	- Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel-Frankfurter Ausgabe. Börsenverein des Deutschen Buchhandels. Frankfurt pe Main.
Br J Ind Med	- British Journal of Industrial Medicine. London.
Brukenthal	- Brukenthal. Acta Musei. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
BTh	- Bibliotheca Thracologica. Institutul Român de Tracologie. Bucureşti.
Bucureşti	- Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie. Bucureşti.
Bucureştii vechi	- Bucureştii vechi. Buletinul Societăţii Istorico-Arheologice. Bucureşti.
BUS	- Birka Untersuchungen und Studien. Stockholm.
CA	- Current Anthropology. University of Chicago.
Caietele ASER	- Caietele ASER. Asociaţia de Ştiinţe Etnologice din România. Bucureşti.
Carpica	- Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. Bucureşti.
CCJ	- Chemistry Central Journal. London.
Cele Trei Crişuri	- Cele Trei Crişuri. Oradea.
Cetatea Bihariei	- Cetatea Bihariei. Institutul de Istorie şi Teorie Militară din Bucureşti, Secţia Teritorială Oradea.
CIRIR	- Cercetări istorice. Revistă de istorie românească. Iaşi.
CL	- Cercetări literare. Universitatea Bucureşti.
Codrul Cosminului	- Codrul Cosminului, seria nouă. Analele Ştiinţifice de Istorie, Universitatea „Ştefan cel Mare" Suceava.
ComŞtMediaş	- Comunicări Ştiinţifice. Mediaş.
ConspNum	- Conspecte numismatice. Chişinău.

Convieţuirea-Együttélés - Convieţuirea-Együttélés. Catedra de limbă şi literatura română a Institutului Pedagogic „Juhász Gyula", Szeged.
Corviniana - Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
CPF - Cahiers des Portes de Fer. Beograd.
CretaceousRes - Cretaceous Research. Elsevier.
Crisia - Crisia. Culegere de materiale şi studii. Muzeul Ţării Crişurilor. Oradea.
CRP - Comptes Rendus Palevol. Comptes Rendus de l'Académie des Sciences France.
Cultura creştină - Cultura creştină. Publicaţie apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică şi a Facultăţii de Teologie Greco-Catolice din Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca, Departamentul Blaj.
Dacia - Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. Bucureşti, I, (1924) - XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'historie ancienne. Bucureşti.
Dări de seamă - Dări de seamă ale şedinţelor. Paleontologie. Institutul Geologic al României. Bucureşti.
DB - Drevnosti Bospora. Rossiyskaya Akademiya Nauk. Moskva.
De Antiquitate - De Antiquitate. Asociaţia Virtus Antiqua. Cluj-Napoca.
DFS - Deutsche Forschung im Südosten. Sibiu.
DP - Documenta Praehistorica. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v sloveniji. Ljubljana.
Drevnosti Altaja - Drevnosti Altaja. Gorno-Altajskij gosudarstvennyj universitet. Gorno-Altajsk (Respublika Altaj).
EHQ - European History Quarterly. Sage Publications. New York.
EphNap - Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca.
EVNE - Etnokul'turnoe vzaimodeystvie narodov Evrazii. Institut Arheologii i Etnografii Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoy Akademii Nauk. Novosibirsk.
FK - Földtani közlöny. Magyarhoni foldtani tarsulat folyóirata. Budapest.
FU - Finno-Ugrika. Institut Istorii imeni Sh. Mardzhani. Akademiya Nauk Tatarstana. Kasan'.
FVL - Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
Geo-Eco-Marina - Geo-Eco-Marina. Institutul Naţional de Cercetare-Dezvoltare pentru Geologie şi Geoecologie Marină. Bucureşti.
Glasnik - Glasnik Srpskog arheološkog društva. Journal of the Serbian Archaeological Society. Beograd.
Glasul Bisericii - Glasul Bisericii. Mitropolia Munteniei şi Dobrogei. Bucureşti.
Godišnjak - Godišnjak. Jahrbuch Knjiga. Sarajevo-Heidelberg.
GR - Gondwana Research. International Association for Gondwana Research, Journal Center, China University of Geosciences. Beijing.
HistArchaeol - Historical Archaeology. Society for Historical Archaeology.
HistMet - Historical Metallurgy, The Historical Metallurgy Society.

HJ	- The Historical Journal. University of Cambridge (UK).
HSCE	- History & Society in Central Europe. István Hajnal Society of Historians. Medium Ævum Quotidianum Society. Budapest. Krems.
IJAM	- International Journal of Arts Management. École des Hautes Études Commerciales (HEC) in Montreal.
IJO	- International Journal of Osteoarchaeology. United States.
IPH	- Inventaria Praehistorica Hungarie. Budapest.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
JACerS	- Journal of the American Ceramic Society. The American Ceramic Society, Ohio.
JAS	- Journal of Archaeological Science. Academic Press. United States.
JFA	- Journal of Field Archaeology. Boston University.
JLS	- Journal of Lithic Studies. Edinburgh.
JMH	- Journal of Modern History. University of Chicago.
JOB	- Jarbuch der Ősterreichschen Byzantinistik. Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien.
JPSP	- Journal of Personality and Social Psychology. American Psychological Association. Washington DC.
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.
JSP	- Journal of Systematic Palaeontology. British Natural History Museum. London.
JSSR	- Journal for the Scientific Study of Religion. The Society for the Scientific Study of Religion. South-Carolina.
JVP	- Journal of Vertebrate Paleontology. Society of Vertebrate Paleontology (SVP) in partnership with the Taylor & Francis Group. Abingdon, Oxfordshire (UK).
Közlemények	- Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából, Cluj.
Le Glob	- Le Globe. Revue genevoise de géographie. Paris.
LSJ	- Life Science Journal. Acta Zhengzhou University. Zhengzhou (China).
LŞ	- Lucrări ştiinţifice. Institutul de Învăţământ Superior Oradea.
MA	- Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului şi Clujului. Episcopiei Alba Iuliei şi Episcopiei Oradiei. Sibiu (1956-1991). A continuat *Revista Teologică*, (1907-1947) şi este continuată de aceeaşi revistă.
Marisia	- Marisia. Studii şi Materiale. Târgu Mureş.
Marmatia	- Marmatia. Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie. Baia Mare.
Materiale	- Materiale şi cercetări arheologice. Bucureşti.
MBGAEU	- Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. Berlin.
MCA	- Materiale şi cercetări arheologice. Bucureşti.

ME	- Memoria Ethnologica. Centrul Judeţean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale Maramureş. Baia Mare.
MEJSR	- Middle-East Journal of Scientific Research. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai (United Arab Emirates).
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Judeţean Neamţ. Piatra Neamţ.
MIA	- Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR. Akademiya Nauk SSSR. Moskva.
MJSS	- Mediterranean Journal of Social Sciences. Mediterranean Center of Social and Eductional Research. Rome.
Monumente Istorice	- Monumente Istorice. Studii şi lucrări de restaurare. Direcţia Monumentelor Istorice. Bucureşti.
Monumente şi muzee	- Monumente şi muzee. Buletinul Comisiei Ştiinţifice a Muzeelor, Monumentelor Istorice şi Artistice. Bucureşti.
MPG	- Marine and Petroleum Geology. Elsevier.
MSIAR	- Memoriile Secţiunii Istorice a Academiei Române, seria a II-a. Academia Română. Bucureşti.
MTE	- Magyar Történelmi Eletrajzok. Budapest.
Naturwissenschaften	- Naturwissenschaften. Springer-Verlag. Berlin, Heidelberg.
OlteniaŞtNat	- Oltenia. Studii şi Comunicări. Ştiinţele Naturii. Muzeul Olteniei. Craiova.
ŐL	- Őrségészeti Levelek. Prehistoric newsletter. Budapest.
PA	- Patrimonium Apulense. Direcţia Judeţeană pentru Cultură Alba. Alba Iulia.
PAPS	- Proceedings of the American Philosophical Society. American Philosophical Society. Philadelphia.
PAS	- Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.
PAT	- Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum. Cluj-Napoca.
PBF	- Präehistorische Bronzefunde. München.
PLOS ONE	- PLOS ONE. International, peer-reviewed, open-access, online publication.
PM	- Publics et musées. Association Publics et Musées - PUL (Presses universitaires de Lyon). Lyon.
PNAUSA	- Proceedings of the National Academy of the United States of America. National Academy of the United States of America.
Pogrebal'nyj obrjad	- Pogrebal'nyj obrjad rannih kochevnikov Evrazii. Juzhnyj nauchnyj centr Rossijskoj Akademii nauk. Rostov-na-Donu.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie Constanţa.
PPP	- Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology ("Palaeo3"). An International Journal for the Geo-Sciences. Elsevier.
ProblemyArh	- Problemy arheologii, jetnografii, antropologii Sibiri i sopredel'nyh territorij. Institut arheologii i jetnografii Rossijskoj Akademii nauk. Novosibirsk.

Programm Mühlbach	- Programm des evaghelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeş).
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
QG	- Quaternary Geochronology. The International Research and Review Journal on Advances in Quaternary Dating Techniques.
QSA	- Quaderni di Studi Arabi. Istituto per l'Oriente C. A. Nallino. Roma.
Quartär	- Quartär. International Yearbook for Ice Age and Stone Age Research.
RA	- Revista Arheologică. Institutul de Arheologie şi Istorie Veche. Chişinău.
RArhiv	- Revista Arhivelor. Arhivele Naţionale ale României. Bucureşti.
Radiocarbon	- Radiocarbon. University of Arizona. Department of Geosciences.
RB	- Revista Bistriţei. Complexul Muzeal Bistriţa-Năsăud. Bistriţa.
REF	- Revista de etnografie şi folclor. Institutul de Etnografie şi Folclor „Constantin Brăiloiu". Bucureşti.
RESEE	- Revue des études sud-est européennes. Academia Română. Bucureşti.
RHMC	- Revue d'histoire moderne et contemporaine. Société d'histoire moderne et contemporaine. Paris.
RHSEE/RESEE	- Revue historique du sud-est européen. Academia Română. Bucureşti, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes.
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. Bucureşti.
RIR	- Revista istorică română. Institutul de Istorie Naţională din Bucureşti.
RJP	- Romanian Journal of Paleontology. Geological Institute of Romania. Bucharest.
RJS	- Romanian Journal of Stratigraphy. Geological Institute of Romania. Bucharest.
RM	- Revista Muzeelor. Bucureşti.
RMMG	- Revista Muzeul Mineralogic-Geologic, al Universităţii din Cluj la Timişoara. Sibiu.
RMM-M	- Revista Muzeelor şi Monumentelor. Muzee. Bucureşti.
RP	- Revista de Pedagogie. Institutul de Ştiinţe ale Educaţiei. Bucureşti.
RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. Bucureşti.
RT	- Revista Teologică. Sibiu.
SA	- Sovetskaya arkheologiya. Akademiya Nauk SSSR. Moskva.
SAI	- Studii şi articole de istorie. Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice a RPR. Bucureşti.

SAO	- Studia et Acta Orientalia. Société des Sciences Historiques et Philologiques de la RPR., Section d'Etudes Orientales. Bucarest.
Sargetia	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane Deva.
Sargetia Naturae	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Series Scientia Naturae. Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane Deva.
SCE	- Studii şi comunicări de etnologie. Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu.
SCCI	- Studii, conferinţe şi comunicări istorice. Sibiu.
SCIA	- Studii şi cercetări de istoria artei. Academia Română. Bucureşti.
SciAm	- Scientific American. New York.
SCGG	- Studii şi Cercetări. Geologie-Geografie. Complexul Muzeal Judeţean Bistriţa-Năsăud. Bistriţa.
SCIV(A)	- Studii şi cercetări de istoria veche. Bucureşti (din 1974, Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie).
SGJ	- Soobshhenija Gosudarstvennogo Jermitazha. Gosudarstvennyj Jermitazh. Leningrad.
SMIM	- Studii şi materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" Bucureşti.
SP	- Studii de Preistorie. Bucureşti.
SPACA	- Stratum Plus: Archaeology and Cultural Anthropology. Superior Council on Science and Technical Development of Moldavian Academy of Sciences. Saint Petersburg, Kishinev, Odessa, Bucharest.
SPPF	- Società Preistoria Protostoria Friuli-V.G. Trieste.
SSK	- Studien zur Siebenbürgischen Kunstgeschichte, Köln. Wien.
Starinar	- Starinar, Tređa Serija. Arheološki Institut. Beograd.
Stâna	- Stâna. Sibiu.
StComSibiu	- Studii şi comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
StComSM	- Studii şi comunicări. Muzeul Judeţean Satu Mare.
StRI	- Studii. Revistă de istorie (din 1974 Revista de istorie şi din 1990 Revista istorică). Academia Română. Bucureşti.
StudiaUBBG	- Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Geologia. Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca.
StudiaUBBGG	- Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Geologia-Geographia. Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca.
StudiaUBBGM	- Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Geologia-Mineralogia. Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca.
StudiaUBBH	- Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Series Historia. Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca.
Suceava	- Anuarul Muzeului Judeţean Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis, Serie Historica. Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu.
SUPMPh	- Studia Universitatis Petru Maior. Philologia. Târgu-Mureş.
SV	- Siebenbürgische Vierteljahrschrift. Hermannstadt (Sibiu).

SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. Bucureşti.
TEA	- TEA. The European Archaeologist.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica" Sebeş.
TESG	- Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie. Royal Dutch Geographical Society. Oxford (UK), Malden (USA).
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. Bucureşti.
Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociaţiunii Transilvane pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român. Braşov.
Transsylvania Nostra	- Transsylvania Nostra. Fundaţia Transsylvania Nostra. Cluj-Napoca.
Trudy nauchnogo	- Trudy nauchnogo Karel'skogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk. Karel'skiy tsentr Rossiyskoy akademii Nauk. Moskva.
TT	- Történeti Tár. Akadémia történelmi bizottságának. Budapest.
Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei. Chişinău.
Ţara Bârsei	- Ţara Bârsei. Muzeul „Casa Mureşenilor" Braşov.
Ungarische Revue	- Ungarische Revue, Herausg. von P. Hunfalvy. Budapest.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
Vestnik arkheologii	- Vestnik arkheologii, antropologii i etnografii. Institute problem osvoyeniya Severa Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoj akademii nauk. Tyumen.
Vestnik Novosibirskogo	- Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Istorija, filologija. Novosibirskij gosudarstvennyj universitet. Novosibirsk.
VLC	- Victorian Literature and Culture. Cambridge University Press. Cambridge (UK).
VPUI	- Vestnik permskogo universiteta. Istoriya. Permskiy Gosudarstvennyi Universitet. Perm'.
VR	- Victorian Review. Victorian Studies Association of Western Canada. Toronto.
WASJ	- World Applied Sciences Journal. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai (United Arab Emirates).
WorldArch	- World Archaeology. London.
Xenopoliana	- Xenopoliana. Buletin al Fundaţiei Academice „A. D. Xenopol" Iaşi.
Yearb. Phys. Anthropol.	- Yearbook of Physical Anthropology. New York.
Yezhegodnik gubernskogo	- Yezhegodnik gubernskogo muzeya Tobol'ska. Tobol'sk Khistori Muzeum. Tobol'sk.
ZfSL	- Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Gundelsheim.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Judeţean Arad.
ZooKeys	- ZooKeys. Sofia.